

Torday Emil.

Ki volt Torday Emil? Utazó, etnografus, szociológus, tudós, de mindenekfölött ember. Tovább folytatta Benyovszky Móric, Magyar László, Teleki Sámuel munkáját, földerítette a fekete, a «sötét» földrész egyes tájait. Többször megfordult Afrikában. Rátermettsége, a néprajzi megfigyelésekre és kutatásokra való kiválósága már első utazásán (1900—1904) megmutatkozik. A Kongó-állam megbízásából fölhajózik a Kongón és átkutatja a keleti nagy tavak vidékét, ahova ma már benyúlnak a vasutak is. De akkor? Virágzott a rabszolgakereskedelem és ennek a megszüntetésében Tordaynak oroszlánrészé van.

Még 1904-ben újra nekivág Afrikának, hívja a vadon szava, csalogatja vissza az őserdők világába, a Kongó déli mellékfolyói öntözte területekre. Ezt az útját a Royal Anthropological Institute, a harmadikat 1907-ben, két angol kíséreléssel a British Museum megbízásából teszi az Egyenlítő vidékére, ahol a *busongo*, *bankutu* nép ősi kultúráját tanulmányozták. Mindhárom utazásáról a tudományos eredményeket francia nyelven írta meg a belga kormány kiadásában megjelent kötetekben. Ezenkívül számos tudományos dolgozata jelent meg angol, francia és német folyóiratokban, meg a magyar Földrajzi Közleményekben.

Az csak egész természetes, hogy igen sok tudományos társulatnak volt a tagja. A *Napkeletnek* megindulása óta munkatársa volt. Hazájáról sohasem feledkezett meg. A Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának értékes néprajzi gyűjteményt ajándékozott,

ezzel a kegyeletes ajánlással: *Magyar László emlékének*.

De nagy érdeme Torday Emilnek az is, hogy megismertette a világgal Afrika lelkét, a négerek kultúráját, szokásait. Az egész világ sötét szemüvegen át nézte az amúgy is «sötét» világrészt. Torday írásai bevilágítanak a néger nép lelkébe és kiderül: «Csak kívülről nigger, belülről éppen olyan fehér, akárcsak ti», ahogy Tom Sawyer mondja Jim-ről, a néger rabszolgáról.

Torday, ahogy az angolok írták róla, ideális utazó, mert türelem, emberismeret és tapintat van benne. Az ilyen érintkezésből csak jó háramlik a fehérekre épügy, mint a feketékre. Könyvei csillognak a közvetlen, könnyed, egészséges humortól, belelátunk az afrikai néplelek mélységeibe, de viszont fölemelkedünk a csúcokra is. Mert az afrikai népleleknek is megvannak a maga emberi mélységei — «gigantikus erők szunnyadoznak benne, amelyek egyaránt ragadhatják jó vagy rossz felé».

Torday fölismerte ezeket az erőket. Arra inti az Afrikába utazókat: bánj úgy a feketével, ahogy szeretnéd, hogy ők bánjanak teveled. «A feketék — írja — sokkal inkább követik ezt a keresztény tanítást, mint a legtöbb keresztény a mi világrészünkben.» A feketék példája megtanít rá, hogy az emberi testvériségnek szélesebb értelmezése is lehetséges, mint amit a fehérek ajkukon hordanak. A feketék megbocsátják a fehéreknek színtelen arcukat és csúfságukat, ha nem is látnak félistent az európaiban,

mint ahogy sokan elvárnák tőlük; megbecsülik érdeme szerint. A feketék jó emberismerők. Hálás dolog gentlemanekként viselkednünk Afrikában. «Az európainak sohasem szabad elfelejtenie, hogy Afrikában minden szem rajta csügg — akárcsak nálunk a királyokon.»

Torday afrikai utazásaival megdöntötte a feketék kegyetlen hajlamairól, embertelen vadságáról szállongó hiedelmeket, emberi fokra állította, emberszámba vette őket. Nagy volt mint tudós, mert csak a tiszta igazság vezérelte; nagy volt, mint ethnografus és szociológus, mert meglátta a «fekete» lélek mélységes erőit, rejtelmeit; bátor volt, mint ember, mert szembe mert szállni megcsontosodott előítéletekkel; hön szerette hazáját, mert megcsontkitottságában sem fedkezett meg róla, fölemelte védő szavát érdekében. Lelkesen ismertette második hazájában, Angliában

a magyar irodalom termékeit, pompás nyelvezettel ültette át angolba a kiválóbb magyar munkákat. Nem tagadta meg magyarságát, magyar voltát soha, a magyar ügynek mindig bátorhangú szószólója volt. A londoni Petőfi centennáriumon ő mondotta az ünnepi beszédet s az ő fordításában szavalta el egy angol színésznő a Talpra magyar-t. Ő fordította angolra Tormay Cecil három világjárta művét: A régi ház-at, az Emberek a kövek között-et és a Bujdosó könyv-et. Torday művészi átültetésében ismerkedett meg a világirodalom a magyar étellel és a magyar fájdalommal s neki köszönjük, hogy lord Rothermere szíve — saját bevallása szerint — az angol Bujdosó könyv olvasása közben figyelt fel először a magyar tragédiára. Egy értékes külföldön élő magyarral lett kevesebb Torday Emil elhunytával.

Horváth Károly.

Tudományos élet.

A székeleyek eredete. — Magyar oklevéltan. — Zichy-Okmánytár. — A mise története. — Jancsó-Emlékkönyv. — A magyar barokk. — Bartók Béla a cigányzenéről.

A mult hó tudományos életének legérdekesebb megnyilatkozása Pais Dezső akadémiai székfoglalója volt. Nem csekélyebb dologra vállalkozott a kiváló nyelvészfilológus, mint arra, hogy a székelység eredetének nehéz, bonyolult kérdését oldja meg, még pedig — s ez itt az új — a történeti kritikában rég hitelüket veszített krónikák és az erdélyi helynevek segítségével. Szerinte a kétségbevont hun-avar-székel folytonosság történetileg elképzelhető és a Kézai-krónikának az elbeszélése, mely szerint a székeleyek a hun (értsd az avar) birodalom bukása után Erdélybe a Csigla-mezőre vonultak, hitelesnek vehető, mert a *Csigla* csakugyan gypűvel kerített lakóhelyet jelent s tudvalevő, hogy az avaroknak is ilyen gypű-

gyűrűik voltak. Már most Pais megállapította, hogy Erdélyben a Mezősége nem kevesebb, mint 47 ilyen *csigla* nevű hely akad, ami Kézai elbeszéléseinek érdekes támpontot biztosít. *Csaba* neve sem fantasztikus kitalálás: szerinte ez a török *csab* igének, melynek a magyarban a futást jelentő *csapni* (becsap, kicsap, csapás) ige felel meg, származéka és értelme szerint is szerepelhetett a futó, menekülő avarok vezérnevéül. Maga a *székely*, régi formájában *szikil* népnév is valószínűleg egy avar-török *szik* igének származéka, melynek a magyarban a szintén török *szökik* felel meg, s így a székeleyeket is az avar *menekülésről* nevezték el, akárcsak Németh Gyula kimutatása szerint a *kazarokat*, «menekülőknék».